

DARIA BONIECKA-STĘPIEŃ

WIZERUNEK JEZUSA W PIŚMIENNICTWIE ŻYDOWSKIM – WYBÓR

Postać Jezusa intrygowała i zajmowała myślicieli żydowskich od czasów starożytnych. Jednak owo zainteresowanie, jak i sam stosunek do osoby Jezusa, ulegał zmianie na przestrzeni wieków. W starożytności żydowscy uczeni poświęcali mu bardzo mało uwagi, jednak wraz z nastaniem ery nowożytnej podejście do Jezusa zaczęło stopniowo ulegać zmianie. Stał się on wtedy obiektem zainteresowań i badań historycznych. Natomiast XX wiek ukazuje już Jezusa jako postać inspirującą twórców literatury hebrajskiej.

1. JEZUS W PISMACH *HAZAL* (MISZNA, TOSEFTA, TALMUD, MIDRASZE)

Mędrcy Tory i Talmudu oraz ich nauczyciele zwani *Hakāmênû zikrônām li-brākā* (Nasi mędrcy błogosławionej pamięci), w skrócie *Hazal*, działali na przestrzeni pięciu pierwszych wieków naszej ery. Zajmowali się organizowaniem życia społeczności żydowskiej, dbali o jej wizerunek duchowy i kulturowy. To im zawdzięczamy powstanie takich dzieł, jak Miszna, Talmud, Tosefta oraz dziesiątki midrasz.

Mgr Daria BONIECKA-STĘPIEŃ – Zakład Hebraistyki, Wydział Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego; zainteresowania badawcze: ideologia syjonistyczna a religia (rola i charakter religii w dziełach ideologów syjonistycznych), postać Jezusa w myśli syjonistycznej; daria_boniecka@wp.pl.

Mędrcy Tory nie przywiązywali dużej wagi do postaci Jezusa, dlatego jego obecność w pismach *Hazal* jest sporadyczna. Zjawisko to mogło wynikać z braku zainteresowania samym Jezusem. Avigdor Shanan, autor zbioru tekstów o Jezusie, pt.: „*’Ôtô ha-’iš*” („Ten człowiek”), uważa, że sam tekst mógł zostać poddany zewnętrznej lub wewnętrznej cenzurze¹. Neta Shtal, autorka książki dotyczącej przedstawienia Jezusa w literaturze hebrajskiej XX wieku, podaje jeszcze jedną przyczynę tak małego zainteresowania Jezusem w starożytności. A mianowicie postać Jezusa jako uzdrowiciela i czarodzieja nie stanowiła nadzwyczajnego zjawiska w czasach mu współczesnych, dlatego tak niewiele dyskutowano na jego temat². Geza Vermes, jeden z najwybitniejszych współczesnych specjalistów zajmujących się historią starożytnego judaizmu, udowadnia, że Jezus był jedną z wielu charyzmatycznych postaci swoich czasów. W I wieku n.e., także w Galilei, żył Chanina ben Dosa, którego tradycja rabiniczna opisuje jako świętego męża mogącego cudownie sprowadzić deszcz i go odwołać, ale także jako człowieka wyróżniającego się pobożnością, słynnego uzdrowiciela i pana nad szatańskimi mocami. Sława Chaniny opierała się głównie na dokonywanych przez niego uzdrowieniach. Co ważne, Chanina, podobnie jak Jezus, bardziej skupiał się na pobożności i moralności niż na rytuale religijnym³. Na przykładzie Chaniny ben Dosa można zauważyć, że Jezus w początkach nowej ery nie był postrzegany jako wyjątkowa postać.

W Baraicie i w Tosefcie można odnaleźć opisy, które przez badaczy literatury uznawane są za odnoszące się do człowieka o imieniu Jezus. Były to takie sformułowania, jak: „ten człowiek”, „nieznajomy”, „syn Pandiry”, „izraelski kryminalista”. W Talmudzie Babilońskim Jezus pokazany jest jako mądry uczeń, który zszedł z wyznaczonej drogi, zaczął przedstawiać własną naukę i zajął się czarami oraz bałwochwalstwem. Jednak w Talmudzie pojawia się także pozytywny obraz działalności Jezusa, a mianowicie podkreślenie jego zdolności uzdrowicielskich. Jak twierdzi Shanan, rabini nie chcieli pokazywać, co jest złe w zachowaniu Jezusa, tylko co jest dobre i warte naśladowania w tradycji żydowskiej. Teksty zawarte w Talmudzie starają się podkreślić przede wszystkim człowieczeństwo Jezusa. Jednak trzeba ponownie zaznaczyć, że Jezus nie zajmuje centralnego miejsca we wspomnianej literaturze⁴. Rabini odrzucali istotę nauczania Jezusa, jednakże nie podważali jego historycznego istnienia. Uważa się, że jedną z przyczyn tak małego zainteresowania Jezusem, był fakt, iż liczne zdarzenia historyczne

¹ *’Ôtô ha-’iš: Y’hūdīm mēsaprīm ‘al Ješū*, red. A. Shanan, Tel Aviv 2002, 41.

² N. Shtal, *Šelem yēhūdi: Yišūgô šel Yēšū ba-sīprūt ha-šibrit šel ha-mēh ha-‘esrīm*, Tel Aviv 2008, 13-14.

³ G. Vermes, *Tworze Jezusa*, Kraków 2008, 302-309.

⁴ Shtal, *Šelem yēhūdi*, 14.

mające miejsce w I wieku n.e. zakończone zburzeniem Drugiej Świątyni w 70 roku, spowodowały, że na ich tle Jezus wydawał się postacią marginalną i mało interesującą⁵.

2. JEZUS W LITERATURZE POSTTALMUDYCZNEJ I WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ

Krytyczny stosunek do Jezusa można odnaleźć w zbiorze opowiadań ludowych powstałych prawdopodobnie między IV a XII wiekiem n.e., zatytułowanym *Tołdôt Ješû* („Dzieje Jezusa”). Najwcześniejsze rękopisy tego zbioru pochodzą z XVI wieku. Mimo że nie ma śladów rękopisów powstałych przed X wiekiem, to motywy zawarte w tych opowiadaniach były już znane dużo wcześniej. Owe opowiadania były reakcją na chrześcijaństwo, które w tym okresie z pogardą odnosiło się do judaizmu (wyprawy krzyżowe). Anonimowe opowiadania bazują na motywach zaczerpniętych z Talmudu oraz midraszy. Głównym zadaniem *Tołdôt Ješû* było ośmieszenie historii Jezusa opisaney w Nowym Testamencie oraz pokazanie go jako postaci poniżonej i upokorzonej. Jezus przedstawiony jest tam jako *mamzer*, czyli bękart, syn kobiety w stanie *nida*⁶, kobiety nieczystej rytualnie, jako ktoś, kto zinterpretował fragmenty pisma mówiące o Mesjaszu w odniesieniu do siebie samego. Powodem jego śmierci miało być ukaranie go przez mędrców Izraela w związku ze skandalicznym zachowaniem, a jego ciało po śmierci zostało odesłane i wrzucone do studni jako nieistotne. Te i inne historie miały pokazać niedorzeczność przekazu zawartego w Ewangeliach⁷. Tekst *Tołdôt Ješû* bardzo długo stanowił jedyne źródło informacji dotyczących historii Jezusa wśród wyznawców judaizmu⁸.

Pûlmûs Nĕstôr ha-kōmer („Polemiki księdza Nestora”) to pierwsza żydowska kompozycja literacka, która w całości została poświęcona krytyce chrześcijaństwa. Tekst ten powstał zapewne na przełomie VI i VII wieku n.e. Jest to polemika

⁵ Shtal, *Šelem yĕhûdî*, 14; por. więcej w: M. Goldstein, *Jesus In the Jewish Tradition*, New York 1950.

⁶ *Nida* – określenie kobiety w okresie menstruacji, której dotyczy zakaz pożycia małżeńskiego ze względu na to, że uważana jest za nieczystą. Zgodnie z zasadami judaizmu karą dla kobiety, która dopuściła się stosunku seksualnego, będąc w stanie *nida*, jest kara śmierci (*karet*), która pochodzi od Boga. Dziecko poczęte w takich warunkach postrzegane jest jako nieczyste.

⁷ Shanani, *Ųótô ha-Ųi*, 62-63.

⁸ Shtal, *Šelem yĕhûdî*, 14.

z chrześcijaństwem, które widzi w Jezusie Mesjasza czy nawet Boga, poprzez ukazanie postaci Jezusa nowotestamentowego w złym świetle⁹. Bohaterem powieści jest nieznaną ksiądz, który przeszedł na judaizm. Tłumaczy on i wyjaśnia decyzję o zmianie religii swoim dawnym braciom chrześcijanom. Na tekst składają się liczne fragmenty negatywnie odnoszące się między innymi do boskości Jezusa czy idei Trójcy Świętej, wskazujące sprzeczności w Nowym Testamencie. W przeciwieństwie do wspomnianych wcześniej *Toḥdôt Ješū* „Polemiki” nie wyszydzają ani nie wyśmiewają okoliczności narodzin i śmierci Jezusa. Z drugiej jednak strony Jezus jest przedstawiony jako pobożny Żyd, którego osoba stała się dla chrześcijan punktem wyjścia dla stworzenia własnej religii¹⁰.

Mimo że postać Jezusa, jak i samo chrześcijaństwo nie zajmowały centralnego miejsca w tekstach średniowiecznych myślicieli żydowskich, to można odnaleźć liczne odniesienia w dziełach najważniejszych z nich. Na przykład Majmonides, zwany Rambamem, filozof i kodyfikator prawa żydowskiego żyjący w XII wieku, wspomina postać Jezusa w swoich dwóch dziełach. W *Mišnê Tôrâ* („Powtórzenie Prawa”), będącym najbardziej poważanym kompendium żydowskiego prawa religijnego, Rambam stwierdza, że Jezus był fałszywym prorokiem, który odegrał pozytywną rolę w boskim planie przygotowania świata na przyjście Mesjasza, syna Dawida. Natomiast w dziele *ʿĪggeret Tēmān* („List do Jemenu”) zajął się pochodzeniem Jezusa, zagadnieniem jego mesjańskości oraz śmiercią. Co ciekawe, Rambam uważał, że chrześcijaństwo zbudowało swoją naukę na niepewnym fundamencie, i że słowa Jezusa nie były tożsame ze słowami głoszonymi w jego imieniu przez jego uczniów¹¹.

Istotne wydają się także poglądy rabiego Izaaka ben Mosze Ha-Lewi (Profiat Duran), filozofa i filologa żyjącego w Hiszpanii na przełomie XIV i XV wieku. Duran był prawdopodobnie pierwszym Żydem, który dokonywał rozróżnienia pomiędzy Jezusem i jego uczniami a uczniami jego uczniów. Według Durana Jezus wraz z uczniami, byli tymi, którzy się mylili (*Tōʿim*), natomiast późniejsi uczniowie, czyli ustawodawcy chrześcijaństwa, wprowadzali kolejne pokolenia w błąd (*Maʿim*). Uważał on, że przywódcy chrześcijaństwa zmienili znaczenie słów Jezusa i jego uczniów dotyczące między innymi przedstawienia Jezusa jako Boga oraz próby zanegowania prawa żydowskiego¹².

⁹ Shtal, *Šelem yēbūdi*, 14-15.

¹⁰ Shanān, *ʿŌtō ha-ʿiš*, 53-54.

¹¹ Tamże, 96-97; Shtal, *Šelem yēbūdi*, 15.

¹² Tamże, 130-132; tamże, 15.

3. CZASY NOWOŻYTNE

W latach 1770–1771 toczył się pierwszy wielki spór filozoficzny czasów nowożytnych pomiędzy judaizmem a chrześcijaństwem, w którym brał udział Mojżesz Mendelssohn. Mojżesz Mendelssohn był żydowskim filozofem i krytykiem literackim, który zainicjował ruch żydowskiego odrodzenia, czyli tzw. Haskali. Twierdził on, że czuje szacunek w stosunku do wizerunku moralnego założyciela chrześcijaństwa, lecz odcinał się od samego chrześcijaństwa. Uważał, że Jezus nie posiadał boskiej siły, ale gdyby tak było, to odnosiłby się do niego z szacunkiem. Poglądy Mendelssohna wynikały z jego wiary w religie rozumu (*dāt ha-těbûnâ*), którą według niego był judaizm. Chrześcijaństwo natomiast było oparte na wierze w cuda i ich dogmatycznym przeznaczeniu. Dlatego wyznawcy judaizmu, religii opartej na rozumie, nie mogą zaakceptować boskości Jezusa. Uważał, że Jezus nie tylko był gorliwym Żydem przestrzegającym wszystkich przykazań, ale że nigdy nie zwolnił Izraela z obowiązku przestrzegania Prawa i jego przykazań¹³.

Trzeba również zaznaczyć, że Mendelssohn dokonywał rozróżnienia pomiędzy historycznym wizerunkiem Jezusa a wizerunkiem, jakim posługiwało się chrześcijaństwo w swoich stosunkach z judaizmem. Widział on różnice pomiędzy obrazem Jezusa w chrześcijaństwie swoich czasów a historycznym Jezusem, założycielem chrześcijaństwa. Stanowisko to zdominowało późniejszy liberalny judaizm europejski¹⁴.

Zainteresowanie postacią Jezusa nasiliło się wraz z nastaniem ery nowożytnej, kiedy coraz większą popularnością cieszyły się badania historyczne i nowe podejście do historii w ogóle. W XIX wieku żydowskie badania skupiały się w szczególności na zagadnieniu miejsca Jezusa w stosunku do współczesnego mu judaizmu. Większość żydowskich historyków z tego okresu, takich jak Joseph Salvador czy Samuel Hirsch, próbowała przedstawić Jezusa jako religijnego Żyda i podkreślała jego żydowskie korzenie w celu udowodnienia wyższości judaizmu nad chrześcijaństwem.

Jednym z pierwszych dziewiętnastowiecznych myślicieli żydowskich, który podjął w swej pracy naukowej temat Jezusa, był Heinrich Hirsch Graetz (1817–1891), urodzony w Książu Wielkopolskim historyk dziejów Izraela. W swoim dziele *Dybré yěmē Yśrāēl* („Dzieje Izraela”) poświęcił rozdział Jezusowi i powstaniu chrześcijaństwa. Graetz w sposób negatywny odnosił się do chrześcijaństwa. Co ciekawe, dokonywał on rozróżnienia pomiędzy wydarzeniami i faktami historycz-

¹³ Shtal, *Šelem yěbūdi*, 15–16.

¹⁴ Tamże, 17. Więcej o judaizmie liberalnym: C. Montefiore, *Liberal Judaism*, London 1903.

nymi związanymi z okresem i miejscem, w którym żył Jezus, a legendarną tradycją, która to – jego zdaniem – miała uwypuklić wielkość Jezusa przy jednoczesnym obarczeniu Żydów winą za jego śmierć¹⁵. Według Graetza Jezus był skromnym i prostym Żydem, związanym z Esseńczykami¹⁶, który nie miał zamiaru tworzyć nowej religii, co więcej: porównał go nawet do postaci Hillela¹⁷.

Również inny historyk i myśliciel żydowski Abraham Geiger (1810–1874) pozytywnie odnosił się do Jezusa. W odróżnieniu od Graetza, który wiązał Jezusa z Esseńczykami, Geiger uważał, że Jezus wyznawał poglądy reprezentowane przez faryzeuszy. Geiger widział w faryzeuszach ruch reprezentujący prawdziwy naród, podczas gdy elitarny ruch saduceuszy związany był jedynie z arystokracją. Faryzeusze różnili się od saduceuszy pod względem poglądów religijnych i politycznych. Na tym tle Geiger przedstawia Jezusa jako zwolennika faryzeuszy podzielającego ich pragnienia poprawy życia swojego narodu. Jednak Geiger podkreśla również, że Jezus był znacznie bardziej radykalny w swoim nauczaniu niż większość faryzeuszy, ponieważ uważał, że królestwo niebieskie już nadeszło¹⁸.

Tak jak wielu innych żydowskich myślicieli żyjących w XIX wieku również Geiger podzielał pogląd, że to święty Paweł przyczynił się do oderwania chrześcijaństwa od judaizmu, i że sam Jezus nie miał z tym nic wspólnego¹⁹. Od 2. połowy wieku XVIII i następnie przez cały wiek XIX żydowscy uczeni, wywodzący się z różnych środowisk, opierając się na badaniach historycznych dotyczących żydowskich korzeni Jezusa, próbowali zaadaptować go jako nieodłączny i naturalny element starożytnego judaizmu²⁰.

4. KONIEC XIX WIEKU I POCZĄTEK XX WIEKU

Szymon Dubnow (1860–1941), żydowski dziennikarz i historyk zajmujący się badaniem historii Izraela, w swoim dziele *Dybrê yémê ‘am ‘ôlām* („Dzieje narodu świata”) w rozdziale o chrześcijaństwie poświęcił ustęp Jezusowi z Nazaretu. Życie i dzieje Jezusa opisuje w sposób skrótowy, gdyż uważał je jedynie

¹⁵ Shanán, *‘Ótó ba-‘iś*, 157-158.

¹⁶ Graetz czerpał swoją wiedzę dotyczącą Esseńczyków z dzieł Józefa Flawiusza.

¹⁷ Hillel (ok. 70 r. p.n.e – 10 r. n.e.), wielki żydowski uczony, według tradycji ocalał Prawo ustne od zapomnienia i przekazał je następnym pokoleniom.

¹⁸ Shtal, *Šelem yěhūdi*, 19.

¹⁹ Tamże, 20.

²⁰ Tamże, 21.

za legendy. W Jezusie widział pragnącego naprawić świat rewolucjonistę, który zdobył popularność wśród prostych mieszkańców Galilei dzięki swojej charyzmie i prostocie. Co ważne, Dubnow twierdził, że uczniowie Jezusa w sposób znaczący odeszli od pierwotnego przesłania Jezusa²¹.

Badania dotyczące Jezusa prowadzone przez żydowskich uczonych na początku XX wieku charakteryzuje chęć odnalezienia powiązań między literaturą rabiniczną a Ewangeliami. W przeciwieństwie do Mojżesza Mendelssohna, który postulował ochronę żydowskiej Halachy i dlatego podkreślał fakt religijności Jezusa, judaizm liberalny, który rozwinął się w Anglii w końcu XIX i początku XX wieku, wykorzystał wizerunek Jezusa w innym celu. Przedstawiano go jako człowieka, który w centrum postawił moralność, odsuwając przy tym na dalszy plan Prawo i przykazania żydowskie, jako mniej znaczące²².

Innowacją liberalnego judaizmu, rozwijającego się głównie w Wielkiej Brytanii, był jego stosunek do Jezusa oraz Nowego Testamentu. Claude Montefiore, jeden z przedstawicieli angielskiego judaizmu liberalnego, od 1894 roku napisał wiele artykułów, w których udowadniał, że Nowy Testament powinien mieć istotne znaczenie dla współczesnych Żydów. W 1909 roku wydał obszernie dzieło pt.: *Ewangelie synoptyczne*, w którym analizując Ewangelie świętych Marka, Mateusza i Łukasza, przedstawia, na czym powinna opierać się wizja świata liberalnych Żydów²³. Montefiore uważał Nowy Testament za kontynuację nauczania zawartego w Torze, a Jezusa – za wielkiego nauczyciela. Dla niego Jezus nie był postacią dogmatyczną. Nie chciał on – według Montefiore – stworzyć nowej religii ani przekonywać o wyższości chrześcijaństwa nad judaizmem. Montefiore pragnął zmienić stosunek judaizmu do Jezusa i Nowego Testamentu, a jednocześnie wpłynąć na chrześcijaństwo i chrześcijańskie sądy na temat Żydów²⁴.

W dobie rozprzestrzeniania się idei syjonizmu postrzeganie Jezusa uległo zmianie. Próba zdefiniowania tożsamości żydowskiej, w pełnym dynamizmie narodowego i politycznego przełomie wieków, okazała się bardzo trudna. Postać Jezusa, która coraz częściej pojawiała się w dziełach autorów żydowskich, oraz wszelkie ich próby ustosunkowania się do niego miały wówczas znaczący wpływ na samą ideę syjonizmu. Jezus przestał być tylko odległą postacią, wyśmiewaną i poniżaną, jak w literaturze starożytnej czy średniowiecznej, czy postacią tylko historyczną, jak to miało miejsce w badaniach prowadzonych od XVIII wieku. Z końcem XIX wieku postać Jezusa i jego nauka zaczynają wpływać na twórców

²¹ Shanani, *Ōtô ba-ʾiš*, 210-211.

²² Shtal, *Šelem yěhūdî*, 22.

²³ T. Sadan, *Bāšār mi-bāšārēnū: Ješuaʿ mi-Nāšērat ba-bāgūt ba-šîonit*, Jerozolima 2008, 30.

²⁴ Sadan, *Bāšār mi-bāšārēnū*, 40-45.

filozofii i myśli hebrajskiej. W tym czasie nikt już nie negował żydowskiego pochodzenia Jezusa. Zaczyna być postrzegany jako brat, jako „ciało z naszego ciała”, jak określił go Josef Chaim Brenner.

W dobie definiowania pojęcia narodowości propagatorzy syjonizmu musieli zmierzyć się z trudnym zadaniem wyznaczenia ram dla tożsamości żydowskiej. Co to znaczy być Żydem? Czy judaizm powinien stanowić nieodłączny element żydowskiej tożsamości? Czy zmiana religii neguje poczucie przynależności do narodu Izraela? Te pytania zajmowały między innymi Achad Ha-Ama i Josefa Chaima Brennera, którzy reprezentowali różne poglądy dotyczące tożsamości żydowskiej. Postać Jezusa odegrała w ich rozważaniach istotną rolę.

Idee syjonizmu odegrały również ważną rolę w badaniach historycznych nad postacią Jezusa. Josef Klausner, znakomity żydowski historyk i zagorzały syjonista, jedno ze swoich dzieł poświęcił Jezusowi z Nazaretu. W 1922 roku ukazała się książka w całości poświęcona Jezusowi: *Ješû ha-Nôšri* („Jezus z Nazaretu”)²⁵. Były to pierwsze badania historyczne dotyczące Jezusa napisane po hebrajsku przez żydowskiego uczonego w Palestynie. Trzeba zaznaczyć, że praca Josefa Klausnera wywarła ogromny wpływ na rozwój współczesnej literatury hebrajskiej. Klausner bowiem (tak jak inni jego poprzednicy) pokazał Jezusa jako element judaizmu czasu Drugiej Świątyni oraz definitywnie oddzielił go od chrześcijaństwa ukształtowanego przez św. Pawła.

W 1937 roku Avraham Aharon Kabak wydał powieść pt.: *Ba-miš'ól ha-šar* („Na wąskiej ścieżce”)²⁶. Nigdy wcześniej Jezus z Nazaretu nie był bohaterem powieści hebrajskiej. Kabak uczynił go bohaterem powieści syjonistycznej czytanej przez żydowskich uczniów w szkole jako lektura obowiązkowa. Na tym przykładzie widać, jak zmienił się stosunek do Jezusa w ciągu wieków. Próby ustosunkowania się do Jezusa przez myślicieli syjonistycznych doprowadziły do oswobodzenia się ze strachu i dystansu, które przez wieki towarzyszyły jego postaci. Dyskusje syjonistyczne wokół definicji żydowskości i obecności bądź nieobecności w niej Jezusa doprowadziły do otwarcia się późniejszych twórców na problem złożoności żydowskiej tożsamości²⁷.

Jedną z najbardziej znanych współczesnych książek o Jezusie jest dzieło Davida Flussera pt. *Jesus* z roku 1968²⁸. David Flusser był izraelskim badaczem wczesnego chrześcijaństwa i judaizmu okresu Drugiej Świątyni. Jego dzieło można określić mianem żydowskiej biografii Jezusa. Flusser podkreślał, że Jezus

²⁵ J. Klausner, *Ješû ha-Nôšri*, Jerozolima 1922.

²⁶ A.A. Kabak, *Ba-miš'ól ha-šar*, Tel Aviv 1988.

²⁷ Sadan, *Bášar mi-bášarênu*.

²⁸ Książka została wydana w języku niemieckim, następnie w roku 1997 – w języku angielskim, dopiero w 2009 roku doczekała się tłumaczenia na język hebrajski.

umarł jako pobożny Żyd, który nigdy nie zamierzał ustanawiać nowej religii i nigdy nie podważał jej fundamentów. Praca Flussera wywarła ogromny wpływ na współczesne badania nad Nowym Testamentem oraz była nowym podejściem do tematu żydowskości Jezusa.

5. JEZUS W LITERATURZE HEBRAJSKIEJ W XX WIEKU

Począwszy od książek Klausnera oraz Kabaka, postać Jezusa na dobre zagościła w literaturze hebrajskiej. Rut Kartun-Blum w swoim artykule dotyczącym dialogu z Nowym Testamentem w literaturze hebrajskiej zauważa, że zainteresowanie motywami nowotestamentowymi wśród twórców hebrajskojęzycznych wynikało także z ich zauroczenia Nowym Testamentem jako zjawiskiem odległym i nieznanym, będącym poza „granicą” ich poznania²⁹. Pochodzenie pisarzy determinowało ich stosunek do chrześcijaństwa. Inaczej widzieli kulturę i religię chrześcijańską twórcy pochodzenia europejskiego, a inaczej ci, którzy wychowali się w Palestynie. Kartun-Blum wskazuje dwa sposoby identyfikowania się z kulturą chrześcijańską, które można zauważyć u pisarzy wywodzących się z Europy. Poprzez pojęcie jedności czy wspólnoty oraz poprzez pojęcie wyjątkowości w stosunku do Nowego Testamentu. Zjawisko jedności wyraża się w odniesieniu do Nowego Testamentu w perspektywie kontrowersji pomiędzy judaizmem a chrześcijaństwem. Natomiast wyjątkowość stawia w centrum zainteresowania Jezusa jako postać ludzką, która odpowiada na potrzeby uczuciowe i psychologiczne twórcy³⁰.

Najważniejszymi przedstawicielami „jedności” urodzonymi w Europie byli wspomniani już Josef Klausner (w książce *Ješû ha-Nôšrî* („Jezus z Nazaretu”) z roku 1922) oraz Aaron Abraham Kabak (w książce *Ba-miš‘ôl ha-šar* („Na wąskiej ścieżce”) z 1937). Natomiast aspekt „wyjątkowości” można odnaleźć głównie u twórców poetów. W twórczości Lei Goldberg widoczne jest napięcie związane z próbą duchowego połączenia się z tym, co jest poza „granicą”. W jej pierwszym tomiku *Ṭaba‘ôt ‘āšān* („Pierścionki dymu”) z roku 1935 widoczne są aluzje do głównych postaci z Nowego Testamentu i romantyczne uzależnienie od wszystkiego, co się z nimi wiąże, jak i świadomość zagrożenia, jakie niesło ze sobą owo uzależnienie³¹.

²⁹ R. Kartun-Blum, „Mû‘ākāt ha-hilônîūt: ha-di‘alôg ‘im ha-brit hē-ḥādāšā ba- siprūt ha-yiśraēlî”, *Dimui* 27 (2006), 7-32.

³⁰ Kartun-Blum, „Mû‘ākāt ha-hilônîūt”, 10.

³¹ Tamże.

Powyższy podział był nieobecny wśród twórców dorastających w Palestynie, którzy byli mniej zainspirowani tożsamością świata chrześcijańskiego. Rut Kartun-Blum zauważa, że u tych pisarzy w mniejszym stopniu można zaobserwować chęć zbliżenia judaizmu do chrześcijaństwa. Ich stosunek do Nowego Testamentu został ustalony za sprawą kolektywnych czynników. Powstanie Państwa Izrael (1948) osłabiło tendencje kolektywne, dążące do zapewnienia przetrwania wspólnoty, jednocześnie wzmacniając pojęcie wyjątkowości każdego człowieka. Jezus staje się bliższy jako człowiek, jako osoba wyjątkowa. W literaturze tego okresu można zaobserwować przejście od opowieści o Jezusie w perspektywie historyczno-biograficznej do wzorca ludzkiego: Jezus jako osobowość wzorcowa. Brakuje odniesień do Mesjasza czy zbawienia; pojawia się natomiast zagadnienie samotności, bólu i wyobcowania. Taką tematykę można odnaleźć między innymi w twórczości Jony Wolach³².

Twórca izraelski odróżnia postać Jezusa od jego historycznego znaczenia, które zostało nadane zdarzeniom poprzez chrześcijańską teologię. Jezus zmienił się w postać mityczną, bohatera kultury, któremu towarzyszą emocje związane z intymnymi relacjami pomiędzy Bogiem a człowiekiem, takie jak samotność, wyobcowanie, zdrada, przemoc, ofiara. W tych relacjach nie ma miejsca na zagadnienie nowego życia czy zmartwychwstania³³.

Uczeni, filozofowie, myśliciele żydowski od czasów starożytnych zmagali się z postacią Jezusa. Jezus w ich twórczości ewoluował: od postaci niezauważanej i nieakceptowanej w starożytności i średniowieczu w postać godną bohatera literackiego. Rozwój nauk historycznych przyczynił się do włączenia Jezusa do kręgu kultury żydowskiej, a ideologia syjonistyczna pokazała, że postać Jezusa zajmuje istotne miejsce w dyskusji nad tożsamością żydowską. Powyższa ewolucja wizerunku Jezusa świadczy o wielowymiarowości i złożoności charakterystyki tej postaci, jak również o ciągłej potrzebie jej interpretacji.

THE IMAGE OF JESUS IN JEWISH LITERATURE – THE SELECTION

Summary

The figure of Jesus interested and occupied Jewish thinkers since ancient times. However, this interest and the relation to the figure of Jesus changed over the centuries. In ancient times, Jewish scholars have devoted very little attention to the creator of the Christian religion. But with the beginning of the modern times approach to Jesus gradually began to change, then he became the object of interest in historical research. The twentieth

³² Kartun-Blum, „Mû‘ākāt ha-ḥilônîūt”, 12.

³³ Tamże, 13.

century already shows Jesus as a figure who inspired writers of Hebrew literature. This article examines how faces of Jesus changed in the meaning of Jewish thinkers and writers. Briefly will be discussed relation to Jesus in the Scriptures of Hazal (Mishnah, Tosefta, Talmud, midrashim), in the post-Talmudic literature, medieval, and modern times, as well as historical works from the turn of the 19th and 20th century and the image of Jesus in modern Hebrew literature.